
HET MANNEKEN-PIS VAN GENT

Het was 13 juli 1978 en een mooie zomerdag toen Gaston Hebbelynck ons bij de restauratie van de gevelstenen van de Molens Goethals (Meerseniersstraat 10) kwam bezoeken (1). Wij stonden bij de Zuivel-

brug wat te praten, vooral te kijken naar dat visioen van gevels en van water, en Gaston zei : "Geert zoudt ge niks doen voor het Manneke ? 't Is al zoveel jaren...", enz.

Het was 27 november 1965 en het stormde hevig, wanneer het terracotta-beeldje van Manneken-Pis door de wind van zijn voetstuk boven de ingangdeur van het huis nr. 11 (thans 17) op de Kraanlei, werd weggerukt en op de stoep in stukken brak. Vijftien jaar lang is de plaats onbezet gebleven. Verscheidene initiatieven uitgaande van de eigenaar van het Manneken-Pis-huis, van de stedelijke diensten en van de gemeente-dekenij Groene Veerle, bleven zonder resultaat.

Met de oprichting van "Den Vlieghenden Hert" (de naam is ontleend aan de prachtige gevel Kraanlei nr. 79) zagen wij de kans de betrachtting van G. Hebbelynck en van zovele volks- en heemkundigen te verwezenlijken. Wij hebben aan het Stadsbestuur gevraagd het gebroken beeld te mogen restaureren en bovendien aangeboden een bronzen kopie te laten vervaardigen om die op de gevel te plaatsen. Op 15 september 1980 aanvaardde het Schepencollege dit voorstel. De onthulling van het nieuwe beeld en de overdracht van het herstelde origineel grepen plaats op 22 november 1980, anderhalf decennium na de ramp van 1965. De auteur van het bronzen kunstwerk is de Gentse gieter Dirk De Groeve. Op de basis werd een opschrift ingestempeld : "GIFT : DEN VLEGHENDEN HERT 1980".

De herstelling en het terugplaatsen van het Gentse Manneken-Pis vormen een passende inleiding om enige wetenswaardigheden in verband met het beeldje mede te delen. Tot nog toe was over zijn geschiedenis enkel een mooie legende bekend; de werkelijke historiek, betekenis en iconografie hebben wij aan de hand van een breedvoerig cultuurhistorisch onderzoek kunnen aan het licht brengen.

Doch eerst brengen wij de legende in herinnering, zoals ze werd opgetekend door Louis MAETERLINCK, conservator van het Gentse Museum voor Schone Kunsten in het begin van deze eeuw en neef van de beroemde dichter. Geboren en getogen in de Lange Steenstraat nr. 12 (hoek Vrouwebroersstraat), kende hij het beeldje van kindsbeen af (2). Het werd hem dikwijls als voorbeeld en vermaning getoond, want, zo zei men, het manneke was versteend geworden als straf voor zijn jeugdige bandeloosheid en slechte manieren. Het was evenwel zijn oom van den Bemden d'Overwater, broer van kapitein Ferdinand van den Bemden, die hem de legende heeft verteld.

Legende van het Manneken-Pis van Gent

De Vlaamse graaf Filips van den Elzas (3) betreurde geen mannelijke

erfgenamen te hebben van zijn vrouw Elisabeth van Vermandois en bracht van zijn eerste kruistocht een kleine bastaard mee naar huis, die hij verwekt had bij een bovennatuurlijk mooi Arabisch meisje en aan wie hij de naam Boudewijn had gegeven. Het kind groeide op aan het hof en werd door iedereen graag gezien, zelfs door de gravin, omdat het zo bevallig en verstandig was. Het was de oogappel van zijn vader. Maar graaf Filips, die een opvliegend en autoritair karakter had, eiste op een dag van de abt van Sint-Vaast dat hij zijn meest wonderdoende relikwie uit handen zou geven en beantwoordde de weigering met een slag in het abtelijk gelaat. Daarop vervloekte de kerkvoogd Filips van den Elzas met de woorden :

“Gij zult getroffen worden in wat U het dierbaarste is !”

En zie, de kleine Boudewijn groeide niet meer en zijn karakter werd onverdraaglijk. Hij verpestte zijn omgeving. Met de jaren groeide het contrast tussen zijn kinderachtig uiterlijk en zijn volwassen ondeugden : het ventje liep hele dagen zat, vervloekte God en al Zijn heiligen en viel de meisjes lastig. Geen enkel gezag had vat op hem, vermits zijn schuldbevuste vader hem niet wilde bestraffen.

Op een dag werden enkele Gentse kruisvaarders, die op mysterieuze wijze uit het Heilig Land waren teruggekeerd, met grote feestelijkheden verwelkomd. Wanneer de plechtige processie, die door alle Gentenaars werd gadeslagen, op de Kraanlei voorbijkwam, sprong Boudewijn weg uit de kopgroep van notabelen, hief zijn kleedje op tot ver boven de navel en begon rustig te wateren. Groot schandaal ! Heilig-schennis ! Gans de processie defileerde voorbij het manneke : de enen sloten preuts de ogen, anderen glimlachten, de meesten proestten het uit.

Wanneer de stoet het Gravensteen was binnengetrokken, werd het weer stil op de Kraanlei, behalve het fris gemurmel van de kleine waterstraal die aanhoudend bleef stromen. Toen men Boudewijn niet vond in het kasteel en hem op straat ging zoeken, trof men hem nog steeds in dezelfde houding aan. Het ventje was versteend !

Een door 't verdriet gebroken Filips van den Elzas bleef niets anders over dan boven het fonteintje een kleine kiosk op te trekken tegen de nadelige weersinvloeden. Tot inkeer gekomen vroeg hij de abt van Sint-Vaast om vergiffenis; als boetedoening werd hij verplicht tot zijn tweede kruistocht, tijdens dewelke hij een vrome dood stierf, overladen met roem en kwetsuren bij het beleg van Acco. Ten teken van deze stichtelijke gebeurtenis plaatsten de bewoners van de Kraanlei het versteende Manneken-Pis tegen de gevel van het huidige nr. 17 (4).

In andere Manneken-Pis-steden van ons land wordt dezelfde legende

verteld over de oorsprong van de beeldjes, evenwel aangepast aan de lokale toestanden. In Brussel is het Godfried, zoon van de graaf van Hove, die tijdens de stoet een dringende behoefte voldeed op de hoek van de Stoofstraat, alwaar door zijn vader uit boete voor die daad de thans nog bestaande fontein zou zijn opgericht (5). Overigens zijn er te Brussel nog twee andere legenden in omloop, één waarin het kindje, pissend vanuit zijn wieg, de soldaten van de hertog van Lotharingen de moed gaf de overwinning te bevechten, en een andere volgens dewelke een ketje de stad redde door op zijn manier een brandende lont te doven (6).

Vermoedelijk is het Gentse verhaal in de loop van de XIXde eeuw gegroeid. De moraliserende toon, de belangstelling voor het lokale verleden en de in de omgeving van het beeldje gelegen en sterk tot de verbeelding sprekende burcht van de graven van Vlaanderen, pleiten voor een ontstaansperiode in de tijd van de burgerlijke romantiek. Beteekenisvol is ook de vermelding van een beschuttend dak boven het hoofd van het manneken, dat van de vorige eeuw tot omstreeks 1950 werkelijk aanwezig was onder vorm van een zinken regenscherm (afb. 1). Nu was dit paraplutje niet het enige merkwaardige attribuut van het Gentse Manneken-Pis. Daar was ook een enorm plaasteren vijgeblad dat hem tot de knieën reikte en zeker niet tot de originele compositie behoorde. Over de oorsprong van deze preutse dek "mantel" doen de meest verscheiden verhalen de ronde. Op een artikel van Fernand De Vynck in "Het Laatste Nieuws" van 22 december 1946 ontving de redactie twee brieven (7) met een mogelijke uitleg :

1) Ingenieur-architect August Desmet legde volgend getuigenis af : "Mijn moederken, die geboren werd in het "Gouden Mandeken", dus dichtbij de Kraanlei, heb ik altijd of toch enkele malen, hooren vertellen dat de menschen die in het M-P-huis woonden, hun dochterken wilden sturen naar de kloosterschool waar ook mijn moederken ging of moest gaan. Dit kon maar toegestaan zoo de ouders dat onzedelijk!!! beeld van hun gevel deden verdwijnen of er de onzedelijkheid deden van verdwijnen. Daaraan is gevolg gegeven. Als wij dat nu nader beschouwen, dan is de datum van dat incident vast te leggen rond de jaren 1865-66. En tot dan toe zou daar een beeldje gestaan hebben in volle ornaat."

2) Een andere lezer, J. Vingerhoedt uit Melle, wist zich uit zijn jeugd-jaren (hij was in het bewuste huis op de Kraanlei geboren) een heel andere geschiedenis te herinneren : "... eene zekere heer La Grange van Deinze, als ik mij goed herinner was hij notaris (8), kwam op zekeren dag vragen, hem het manneke te willen leenen om er een te laten van

Fig. 1. MANNEKEN-PIS MET REGENSCHERM EN VIJGBLAD, vóór 1950. Cliché A.C.L. nr. A 75821.

afgieten voor in zijn hof, en beloofde het in goeden staat te zullen terugzenden en bovendien te doen schilderen. Mijn vader stemde er in toe, maar als den voerman van Deinze eenige tijd nadien het manneke terug bracht was het in 2 gebroken, zoo kon het niet meer terug geplaatst worden. Dan heeft mijn vader er een ander laten maken voor op de oude plaats te zetten, en het oud zoo goed mogelijk aan een doen brengen. Daar hij niet wist wat er mede gedaan, heeft hij het naar zijne zuster Mejuffer Thérèse Van Driessche wonende Houtlei

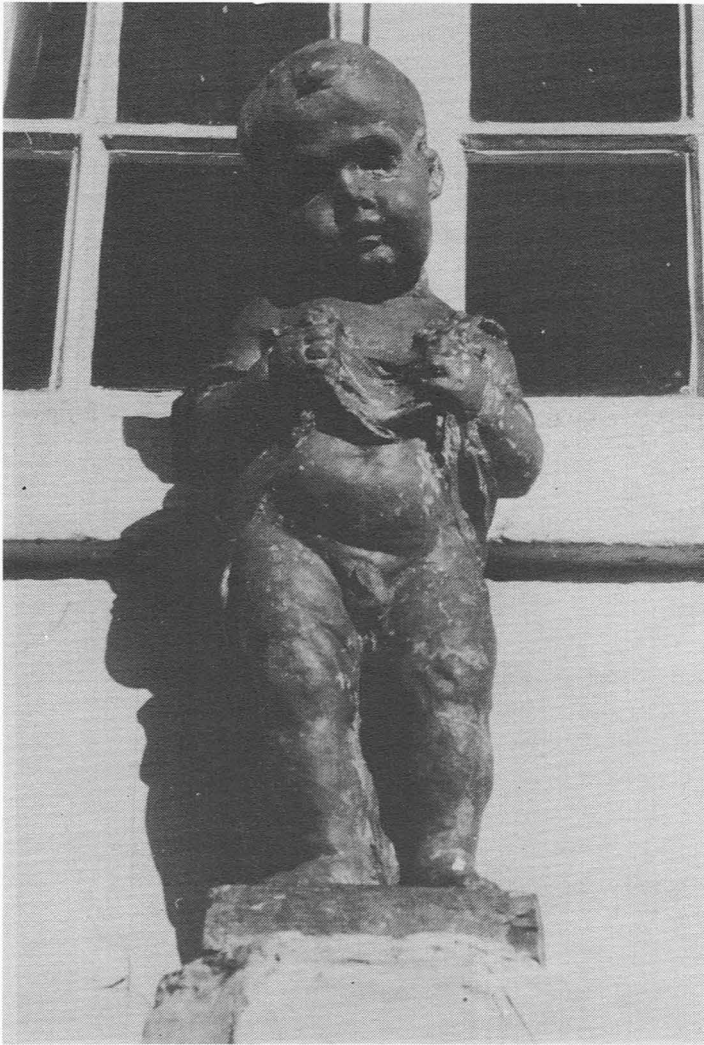

Fig. 2. Manneken-Pis na de restauratie van 1962.

N° 2 gezonden om in haren hof te zetten waar ik het nog vele jaren heb weeten staan, er was geen vijfde blad aan het oude maar mijn vader op verzoek mijner moeder heeft het nieuw met een vijfde blad doen maken, zoo er was geen sprake van schoolkinderen of vijfdeblad in 1865 voor de goede rede dat den toenmalige eigenaar van het huis, den heer L. Pierlé een jongman was en nooit getrouwd is geweest (9) en het eerste kind van mijn vader maar in 73 geboren is”.

3) Tenslotte publiceerde Gontran Van Severen in “La Flandre Libérale” van 13 november 1963 de beslist onwaarschijnlijke en partijdige hypo-

Fig. 3. Manneken-Pis met kostuum op 6 oktober 1963.

these “que ce serait l'échevin Siffer, dont on n'attendait pas pareille mesquinerie, inspiré, paraît-il, par l'ineffable Mademoiselle Boonants, qui aurait donné ordre de masquer la virilité naissante du petit bonhomme...”

In ieder geval verdween het fameuze druiveblad in 1962, toen het beeldje werd opgekuist door toedoen van de heer Victor E. van der Eecken, in 1961 door aankoop huiseigenaar geworden (fig. 2). Het poedelnaakte Manneken-Pis werd plechtig ingehuldigd op de eerste gouddag van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, zondag de zes-

de oktober 1963. In aanwezigheid van burgemeester E. Claeys, schepen A. Van der Steghen, afvaardigingen van de Manneken-Pis-steden Brussel, Geraardsbergen en Binche, en een talrijke menigte, schonk Richard Vankenhove aan het Manneke zijn eerste kostuum : het pakje van een Gentse schooljongen uit 1900 (fig. 3). Dhr. L. Schalckens, voorzitter van de Vriendenkring van Manneken-Pis van Brussel, schonk toen een afgietsel van de beroemde, de oudste burger van Brussel aan het Gentse Museum voor Volkskunde.

Deze verbroedering had aan het Gentse beeldje een grotere bekendheid kunnen geven, ware het niet korte tijd nadien op de straatstenen beland. Voor een juist begrip van de cultuurhistorische context waarin deze beeldjes zijn ontstaan, past het toch er de aandacht op te vestigen dat er een essentieel verschil bestaat tussen de Mannekes van Brussel en Geraardsbergen enerzijds, die als publieke fontein op het openbaar domein functioneren, en dat van Gent anderzijds dat boven de deur van een particulier huis zonder waterstraal de rol van uithangteken vervult en kennis geeft van het bedrijf dat hier destijds werd uitgeoefend (10).

Historiek en iconografie van het Gentse Manneken-Pis

In het begin van de XVIIde eeuw woonde op de Kraanlei, achter het Wijnschroedershuis, een zekere Frans van de Kerchove, "coopman van wijne binnen deser stede" (11). De man kon moeilijk beter gehuisvest zijn om in Gent de gawe van Bacchus te verhandelen. Sinds in 1355 "t'enden van sgravenbrugghe" immers een hijskraan met tredwielen in bedrijf was genomen, werden de zware stukgoederen zoals wijntonnen op die plaats gelost. De Ajuinlei kreeg allengs de naam van Kraanlei en de arbeiders die het tuig bedienden heette men Kraankinders of Wijnschroeders (12). Het verenigingslokaal van de nering was gelegen naast de kraan en zij had een kapel in de Sinte-Veerlekerk. Toen in 1512 de kraan werd vernieuwd, plaatste men op de top van de kraanhals een beeld van Bacchus, gezeten op zijn tonnetje (13). Als uithangteken voor zijn zaak "beneden de Crane" kon van de Kerchove moeilijk hetzelfde motief nemen en zo werd het Gentse Manneken-Pis geboren. In de humanistische en artistieke kringen van die tijd wist men dat Grieken en Romeinen in het gezelschap van de wijngod zeer dikwijls een urinerend kindje hadden geplaatst, als symbool van vruchtbaarheid en energische levensaanvaarding. In het Louvre-museum wordt een marmeren beeld uit de Griekse tijd bewaard, dat als rechtstreeks model voor het Gentse Manneken kan beschouwd worden (14). Hetzelfde museum bewaart een reliëf uit de Romeinse

Fig. 4. Het nieuwe Manneken-Pis van Gent (foto N. Coëme)

periode met voorstelling van een wijnoogsttafereel (15). Zoals bij het eerstgenoemde beeld en zoals ook te Gent, heft het kind hoog zijn hemdje op om zijn behoefte te doen. Een ander Manneken-Pis uit de Oudheid treft men in het British Museum (16). Dergelijke putti, bedrijvig in de wijnoogst of deel uitmakend van een dionysische optocht, versierden in de Romeinse tijd de sarcofagen van kinderen, omdat de wijn onsterfelijkheid verleent.

In de christelijke symboliek van de middeleeuwen kent men de Fontein des Levens. Zij vormt een centraal motief in het Lam Gods van de gebroeders Van Eijck (17). Bij de intrede van Filips de Goede in Gent in 1458 werd ten teken van verzoening het Lam Gods op de Poel in levende figuren vertoond door de rederijkerskamer van Ste-Agnes, ook genoemd de Bomlooze Mandé. In de "Chronycke van Vlaenderen" wordt beschreven de "schoene fonteyne... daer uut dat drye gorgelen liepen met wine... (en daar) stont een inghele houdende eene rolle daer in dat ghescreven stont : *Fons Vitae*". Hetzelfde motief wordt in 1595 door Lucas Horenbout geschilderd voor de kerk van O.L.V. ter Hooie. De hoofse literatuur profaniseerde het gegeven tot "Fontaine de Jouvence"; dergelijke bron van de nieuwe jeugd en van de onsterfelijkheid is voorgesteld op een XVde-eeuwse gravure, toegeschreven aan de Meester met de Banderollen (Museum van Wenen). Belangwekkend is ook een gravure van Alart Du Hameel (British Museum), getiteld "De Liefdestuin" of "Liefdespaar en nar bij een fontein", naar een compositie van Jeroen Bosch. Deze fontein is een zeshoekige vont (zoals bij van Eijck en de Meester met de Banderollen), gevoed door een plassend naakt kind, gezeten op het kapiteel van een getorste kolom die uit het midden van het waterbekken opgaat. De achtergrond wordt gevormd door een druivelaar met grote rijpe trossen. De nar vormt een typisch Boschiaanse veroordeling van de dwaasheid en de aardse zonden. Uit dezelfde tijd dateert een zolderschildering met voorstelling van het Laatste Oordeel in de Sint-Laurenskerk te Alkmaar : we zien er drie waterspuitende kindjes op een getorste kolom (18). Het bekende Manneken-Pis van Brussel stond eertijds ook bovenop een zuil (gravure van Harrewijn, XVIIIde eeuw).

De Brusselse Manneken-Pis-fontein wordt voor het eerst vermeld in een akte van 3 juli 1377, onder de naam van Juliaankes-borre (19). In 1452 spreekt van er van het "Manneken-pist" (20). Even oud is de gelijknamige bron in Geraardsbergen; in 1485 werd dat "metollen manekine vander fonteinen" geroofd door de Henegouwse troepen onder bevel van Jean IV de Ligne tijdens de oorlog van de Gentenaren tegen Maximiliaan van Oostenrijk (21). En sinds de XIIIde eeuw reeds vulden vier beeldjes het stenen waterbekken van een openbare fontein in Lacaune-les-Bains (Tarn). Het is duidelijk dat het Manneken-Pis-motief in onze streken veel ouder is dan de mode van de Italiaanse renaissance-beeldjes, dat het raakpunten vertoont met de christelijke symboliek en wel eens voorkomt in religieuze composities over de heropstanding. Omstreeks het midden van de XVde eeuw maakt de levensfontein onder vorm van een manneke-pis of borstvoedende vrouw furore aan het

Boergondische hof. DESPARS verhaalt in zijn "Chronijcke van Vlaenderen" de intocht van Filips de Goede en Karel van Orléans in Brugge op 11 december 1440 :

"... Ende ten halven van den Burch stont een steenen caesteelkin up eenen pilaer ghefondeert, met een mannekin daer voren, dat alle die dach ende nacht goeden ypcras piste telcx gherieve ende behoefte. (...) ... in de fonteyne ter marct... eenen driebanten steen pijlaer... ooc stont er ten eersten cante van de voorscreven pijlaer een aerdich vraukin, ghevende van zelfs melck uyt beede haerlieder boesems; ten andren cant stont een zotkin, pissende deurgaens goeden rijnschen wijn; ende up die derde cant was een wildemannekin van genter taylgie, uyt wiens codde insghelijcx ooc continuelick rooden wijn sproot, telcx behouwe, bycans die dach ende nacht gheduerende (22)".

Niet minder nauwkeurig is het relaas van Olivier DE LA MARCHE, ceremoniemeester aan het Boergondische hof, van het beroemde banket van de "Voeu du Faisan" in Rijsel (1453), waar hij meedeelt :

"il y avoit un autre entremetz, d'un petit enfant tout nu, sur une roche, qui pissoit eau (de) rose continuellement (23)".

Rozewater, wijn, melk en andere zoete dranken werden echter niet alleen door antropomorfische fonteinen geloosd de "Chronique de Tournai" verhaalt dat op het huwelijksfeest van Filips de Goede in 1430 er een stenen leeuw was opgesteld,

"lequel durant tout le jour pissoit vin vermeil, duquel buvoient ceulx qui vouloient, ou ceulx qui pouvoient en avoir".

Hoever de secularisatie van de levensfontein in de XVIde eeuw gevorderd was, lezen we in ERASMUS' bijtende satire op de scholastische filosofen in zijn *Lof der Zotheid* :

"Quaeso, num caput, nom facies, num pectus, num manus, num auris, quae partes honestae putantur, progenerant deos aut homines ? Non opinor, immo ea pars, adeo stulta adeoque ridicula, ut nec nominari citra risum possit, humani generis est propagatrix. Is est sacer ille fons, unde vitam hauriunt omnia verius quam ille Pythagoricus quaternio". (Zeg nu zelf : Verwekt soms een van de lichaamsdelen, die als fatsoenlijk gelden, zoals hoofd en

mond, borst, hand of oor, de kinderkes van mensen en goden ? Neen, zou ik menen ! Maar uit dat komieke, rare ding, waarover men niet kan spreken zonder in de lach te schieten, komen alle mensen voort. Dat is de heilige bron, waaruit al het leven opwelt, alle wereldverklaringen der filosofen ten spijt).

Merkwaardig is wel dat ERASMUS precies dezelfde termen gebruikt als waarmee "De Bomlooze Mande" de fontein van het Lam Gods omschreef : *Fons Vitae*, versus *sacer ille fons, unde vitam...*

Het lachwekkende element dat in ERASMUS' satire aan bod komt was een vertrouwd ingrediënt van de Boergondische attrape-beeldjes (24) en vormde het thema van een Manneken-Pis-figuur in de beroemde *Poliphili Hypnerotomachia* (1499) van de Venetiaanse geestelijke Francesco COLONNA : het ventje werd er beschreven als bronbeeld, vastgehouden door twee minfen die zijn hemdje opheffen zodat het ongehinderd zijn ijskoude waterstraal kan spuiten in een heet bad; als Poliphilis het beeldje van dichterbij gaat bekijken trapt hij op een mechanisme waardoor het piemeltje naar omhoog gaat en recht in zijn gezicht pist, tot grote hilariteit van de badende nimfen. In de fries boven het beeld staat het Griekse opschrift "Geloiasstos" (lacht ermee !). Hetzelfde boek bevat ook een voorstelling van het plassend kindje in het gezelschap van Bacchus bij de beschrijving van de vierde triomfstoet. De houtsneden van de originele uitgave van 1499 en van de Franse vertaling uit 1546 hebben een onmeetbare invloed uitgeoefend op de renaissance-iconografie.

Wij zien het manneke-pis ofte "putto pissatore" op de sokkel van het Judithbeeld van Donatello, de tekening "Kinderbacchanale" van Michelangelo, het schilderij "Bacchanale" van Titiaan (Prado), het plafond van de Psyche-zaal in het Palazzo del Tè te Mantua, talrijke schilderijen van Rubens ("Dronken Silenus" in Berlijn, "Bacchus" in de Ermitage en de Uffizi) en bij Jacob Jordaens ("De Koning Drinkt", Ermitage) (25). En dan zijn er nog de talloze fonteynen en tuinbeelden die in de loop van de XVIde en de XVIIde eeuwen in heel Europa werden opgericht.

Het Manneken-Pis van Gent is geen bronbeeld. Onze laaggelegen stad beschikt niet zoals Geraardsbergen en Brussel over natuurlijke bronnen. Het Gentse beeldje is een *uithangteken*, geplaatst tegen de gevel van een handelshuis, ter kennisgeving van het bedrijf dat er werd uitgeoefend. Het ontstond pas in de XVIIde eeuw en stamt rechtstreeks af van een Grieks voorbeeld, thans bewaard in het Louvre. Dit marmeren beeld bevond zich te dien tijde in een Italiaanse verzameling;

Fig. 5. De wijnoogst uit de Hypnerotomachia Poliphili (Venetië, 1499).

het werd door Tiziano voorgesteld in zijn "Bacchanale" of "Vreugdedans van de bewoners van Andros" (1519) (fig. 5), besteld door Alfonso I d'Este voor zijn studio in Ferrara en thans in het Prado. Rubens zag het beeld, tekende het na en bracht zo het motief naar de Nederlanden over. In het Prentenkabinet van Kopenhagen berust een kopie van Rubens' tekening, door zijn leerling Willem Panneels, die op het blad in codeschrift noteerde: "allen dese omtrecken sijn heel goet ende dese hebbe ick oock van Rubbens contour gehaelt (26)". De gelijkenis tussen het Gentse terracotta-beeld en Panneels' tekening van het Griekse origineel is treffend. De beeldhouwer die het Gentse Manneken-Pis modelleerde heeft een van die tekeningen beslist voor ogen gehad.

Intussen werd die kunstenaar nog niet geïdentificeerd. Bij de restauratie in 1980 vonden wij op de sokkel van het beeldje, onder talrijke verflagen, het monogram "H L" terug. Misschien was het ook geen Vlaamse boetseerder die het gemaakt heeft en heeft van de Kerchove het beeldje in Italië gekocht...

Later kreeg het Manneke-Pis-huis op de Kraanlei nieuwe bestemmingen. Van dat ogenblik af verloor het figuurtje, dat onscheidbaar verbonden is met het gevolg van de wijngoed Bacchus, zijn vitalistische, dionysische betekenis. Ook bond de Contra-reformatie de strijd aan

met de afwijkende geloofsopvattingen en de libertijnse zeden van de renaissance-periode, zodat niet enkel in Gent, maar ook elders, volkse legenden ontstonden over de oorsprong van de beeldjes. Het burgerlijk puritanisme van de XIXde eeuw deed de rest, zodat men het in de tweede helft van die eeuw in Gent kon meemaken dat het piemeltje van het beeld werd afgeslagen en vervangen door een enorm plaasteren druiveblad dat het kindje tot de knieën reikte. Toch komt het Manneken-Pis nog voor op majolica-tegels tussen 1600 en 1900, maar het betreft meestal volwassenen, soms toch plassende jongens (27) : hier is evenwel geen sprake meer van kinderbacchanales, doch van volkse "pissertjes" en "kakkertjes". Misschien moeten sommige middeleeuwse zitterkes van koorgestoelten ook gewoon tot het scatologische genre gerekend worden, zonder de magische kracht die de levensfontein kenmerkt; wij vermelden het "Manneken-Pis" van het gestoelte der Sint-Maartenskerk te Champeaux (Seine-et-Marne) en de "kakkers" van de oude St.-Niklaaskerk in Amsterdam (28).

Gent heeft in de vorige eeuw nog een tweede Manneken-Pis-huis gehad, met name een herberg aan de Walpoortbrugstraat nr. 2, gehouden door P. Schouppe (29). En in de zeventiende eeuw is er in het Stadhuis, meer bepaald in de Tresorie, op de tweede verdieping van het Schepenhuis van Gedele, een stenen Manneken-Pis-fonteintje geplaatst voor de handwassing van de schepenen en ambtenaren die met de uitbetalingen waren belast. In het bewuste lokaal, thans prozaïsch "Vergaderzaal B" genoemd, is in 1682 een marmeren schoorsteen opgericht door Guillaume Pieters, geflankeerd door "een nisse van orduynsteen" met schelpvormig bekken, dat plaats bood aan "een naeckt kindeken met eenen dolfijn om een fonteijn te maecken van steen", gesneden door Norbertus Sauvage (30). In de XVIIIde eeuw werd het beeld hersteld : "Item betaelt aen L. Van Helderbergh... om het repareren van een kindeken van steen dienende voor een fonteyne staende in de Kamer vander Tresorie met het schilt van tselve... (31)". Gelet op de zinbeeldige intenties van het schouwstuk "Publius Valerius Publicola wijdt de schat aan Saturnus", geschilderd door Jan van Cleef, zal ook het kinderfiguurtje een moraliserende betekenis hebben gehad : vooraleer uit de stadskas te putten, kon men best de handen in onschuld wassen.

Nu we het toch over de schepenen hebben, kan nog volgende anecdote verteld worden. In 1785 liet de toenmalige eigenaar van het huis op de Kraanlei, Joannes de Meulemeester f^s Pieters, de houten gevel door de thans bestaande stenen Lodewijk XVI-klokgevel vervangen. Hij had zijn bouwaanvraag ingediend bij de schepenen van de Keure, doch ver-

mits het Manneken-Pis-huis een leen was van de Oudburg, protesteerde het College van de Oudburg heftig bij de Gentse magistraat, omdat het zich alleen gerechtigd achtte de bouwvergunning te verlenen (32). In principe zou een fusie van gemeenten dus dergelijke procedures sterk moeten vereenvoudigen...

Moge het nieuwe beeld, in duurzaam brons gegoten, een lang leven kennen. En mocht U nooit genoeg krijgen van de bedwelmende schoonheid der Gentse Leiekaaien : misschien dat een blik op het Manneken-Pis U onsterfelijk maken zal.

GEERT VAN DOORNE

NOTEN

- (1) Die restauratie werd uitgevoerd door de Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie v.z.w. Het is pas in 1979 dat de vereniging "Den Vlieghenden Hert" werd opgericht, die zich specifiek met de zorg voor de gevelbeelden en -reliefs zou inlaten.
- (2) Louis MAETERLINCK, *Le Manneken pis de Gand*. Lezing gehouden in zitting van woensdag 19 april 1916 van de Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde van Gent. Gepubliceerd in "La Flandre libérale" van 3 april 1920.
- (3) Het is Maeterlinck zelf die deze beroemde figuur in de legende binnenloodste; zijn oom sprak van "een Vlaamse graaf", zonder meer. Maeterlinck getuigt : "C'est lorsque j'ai commencé à apprendre l'histoire que j'ai constaté que cette légende s'appliquait complètement à Philippe d'Alsace qui fit construire le Château des Comtes à Gand".
- (4) De legende werd naverteld door : Fernand DE VYNCK, in "Het Laatste Nieuws" van zondag 19-1-1947; Pierre KLUYSKENS, in "Palmares", 1ste jrg. nr. 3 (jan.-feb. 1960), blz. 4; A. VAN DE WALLE, *Het Manneken-Pis van Gent*, in "Stad Gent. Tweemaandelijks tijdschrift van de Dienst voor Toerisme", nr. 42 (1-11 tot 31-12-1961), blz. 786-787; ANON. in "De Gentenaar" van zat. 15, zond. 16 sept. 1962, en van zat. 5, zond. 6 okt. 1963; F. L. in "De Autotoerist", nov. 1963, blz. 614-615.
- (5) Vincent VAN BOSSUYT, *Manneken-Pis. Historiek en legenden*. Brussel, Drukk. F. Van Buggenhoudt, 1957, blz. 11-12.
- (6) *Ibid.*, blz. 15-17.
- (7) De originele handschriften bevinden zich in het Stadsarchief, Nota's Van Werveke, nr. 105 : Manneken-Pis.
- (8) In de genealogie van de familie Lagrange (zie : "Bijdragen tot de Geschiedenis der Stad Deinze", nr. 11 (1944), blz. 53), komt August Lagrange voor, geboren op 7-5-1820, notaris van beroep, eerst te Berlare, nadien te Deinze, eindelijk te Gent.
- (9) In 1863 staat het huis Kraanlei nr. 11 vermeld als de zaadhandel Lod. Pierlé (Dubbele Wegwijzer van Gent, uitgegeven door Eug. Van der Haeghen).
- (10) Sommige auteurs drukken het nogal naïeve vermoeden uit dat het beeldje destijds op de drempel plaste ! Scherpzinniger zijn degenen die het als een uithangteken herkennen, zoals D. DESTANBERG, *De Gentsche Herbergen*

- en hunne *Uithangborden* (Gent 1905), blz. 14, en Maurice HEINS, *Gand. Sa vie et ses institutions* (Gent 1916-1920), deel II, blz. 430. Een tekst uit 1751 zegt het zeer duidelijk : "... een leenhuys op d'anjuin leije, daer voor teecken uijtsteeckt het Mannekenpis" (R.A.G., Oudburg 328, Resolutie Bouck, f° 145 v°).
- (11) S.A.G., Nota's Straten, nr. 10 : Kraanlei, en : R.A.G., Oudburg 795 : Denombrement.
 - (12) *Schrooien* betekent : een ton over een hellend vlak laten glijden door middel van een *schrooitouw*.
 - (13) Zie de nieuwjaarswens van de Kraankinders van Gent, begin XIXde eeuw (steendruk door G. Jacquain, 16,5 x 11,3 cm).
 - (14) Fig. 5. Zie : Salomon REINACH, *Répertoire de la statuaire grecque et romaine* (Parijs 1906), deel I, blz. 148, nr. 2238.
 - (15) *Ibid.*, blz. 30, nr. 112.
 - (16) *Ibid.*, deel III, blz. 133, nr. 4.
 - (17) Reeds de antieke Dionysos-mysteriën bestonden voor een deel uit een dramatische plechtigheid, die de dood en wederopstanding van de god voorstelde. Er is een zekere analogie met Christus, die als "Lam" Gods de offerdood stierf om nadien te herrijzen, vermits bij de ceremonie der Dionysos-inwijding een bokje werd geslacht.
 - (18) Paul DE KEYSER, *Sporen van waterspuitende fonteinbeeldjes in de Nederlanden en in Italië*, in "Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis", deel (19), blz. 203, fig. 3.
 - (19) Ridder Guy DE SCHOUTHEETE DE TERVARENT, *L'origine des fontaines anthropomorphes*, in "Kon. Acad. van België. Mededelingen van de Klasse der Schone Kunsten", boek XXXVIII (1956), blz. 127.
 - (20) Deze vorm ook te Gent in de Wegwijzer van 1780 en volgende, toen het huis op de Kraanlei een grote afspanning was.
 - (21) VAN BOSSUYT 1957, blz. 20.
 - (22) Deel III, blz. 439.
 - (23) DE KEYSER 19, blz. 202.
 - (24) Louis MAETERLINCK, *Le genre satirique dans la peinture flamande*. 2de uitg. Brussel 1907, blz. 170.
 - (25) Donatello, Michelangelo en de illustrators van de *Hypnerotomachia* inspireerden zich op het Romeinse reliëf waarvan hoger sprake was (noot 15), terwijl Titiaan, Rubens en Willem Panneels het Griekse beeld kopieerden, dat ook voor ons Gentse Manneken-Pis model stond (noot 14).
 - (26) G. FALCK, *En Rubenselevs Tegninger*, in "Kunstmuseets Aarskrift", deel V (19), blz. 65.
 - (27) Jan PLUIS, *Kinderspelen op tegels*. Assen 1978, blz. 198.
 - (28) Louis MAETERLINCK, *Le genre satirique, fantastique et licencieux dans la sculpture flamande et wallonne*. Parijs 1910, blz. 41-42.
 - (29) Dubbele Wegwijzer van 1863, blz. 585. Deze herberg bevond zich aan de oever van de Ketelvest; het huis is gesloopt bij de verbreding van het kanaal.
 - (30) S.A.G., reeks 533 : Stedewerken, nr. 269.
 - (31) S.A.G., Rekeningen van de ontvanger van de werken 1736-'43, f° 168 v°. Lieven van Helderbergh werd geboren op 11 augustus 1686 en in 1734 in het gilde van de steenhouwers opgenomen.
 - (32) S.A.G., reeks 535 : Kraanlei.

BIBLIOGRAFIE

Dr. L. BROUWERS S. J. : DE JEZUIETEN TE GENT. 1585-1773, 1823-heden

Zo pas verscheen het boek *De Jezüieten te Gent*. Binnen het bestek van 255 bladzijden biedt de auteur ons een overzicht van wat de jezüieten in de loop van vier eeuwen te Gent tot stand hebben gebracht. Het eerste deel loopt van 1585 tot 1773. Tegen de achtergrond van de erg onrustige 16e en 17e eeuw wordt nauwkeurig uiteengezet hoe de jezüieten zich te Gent hebben gevestigd en welke rol ze gedurende anderhalve eeuw hebben gespeeld in de opvoeding en in het apostolaat. Het tweede deel brengt ons de geschiedenis vanaf 1833 tot heden. We krijgen ook een uitgebreide geschiedenis van de Residentie O. L. Vrouw van Vlaanderen in de Posteernestraat en van de nederzetting van de jezüieten in de Blaisant Vest. De naam van de auteur staat borg voor de wetenschappelijke behandeling van het onderwerp. Boeiende studie, die zeker in de bibliotheek van belangstellenden in de geschiedenis van Gent niet mag ontbreken. Het werk kost slechts 275 frank en is verkrijgbaar bij de portier van het Sint-Barbara-college.

VRAAG EN ANTWOORD

De weduwe van wijlen Prof. Hans van Werveke zal degenen zeer dankbaar zijn die haar kunnen inlichten nopens volgende kwestie. Waarschijnlijk tot pas na de oorlog waren er in de *Assels* drie hoeven waarvan in de gevel van een ervan een grote steen (boven de ingang) ingemetseld was met erin gebeiteld een in gotische letters geschreven zin die verband hield met een bepaalde gastvrijheid. Graag kreeg zij de tekst van dit opschrift. Gemaakte onkosten van port e.d. neemt ze voor haar rekening. Antwoord te sturen op adres : G. T. St.-Lievensdoorgang 1, 9000 Gent.